

СЕМІТСЬКІ МОВИ

УДК 81.411.21'27'42:28

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.4/09>

Видрін А. А.

<https://orcid.org/0009-0008-3774-0084>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ ФОРМУЛ У МОВЛЕННЄВИХ АКТАХ АРАБСЬКОЇ МОВИ

*У статті досліджуються прагматичні функції релігійно маркованих формул у мовленнєвих актах арабської мови. Актуальність дослідження зумовлена значною роллю релігійного чинника в арабській лінгвокультурі, де мовлення виконує не лише інформаційну, але й соціально-регулятивну функцію. Особливу увагу приділено аналізу таких формул, як *إن شاء الله, الحمد لله, ما شاء الله, والله*, які широко використовуються в повсякденному спілкуванні та набувають різноманітних прагматичних значень залежно від комунікативного контексту. У роботі розглядається функціонування релігійних формул у різних типах мовленнєвих актів, зокрема комісивах, директивах, експресивах та репрезентативах. Встановлено, що ці формули виступають універсальними прагматичними маркерами, які здатні модифікувати ілокутивну силу висловлювання. Зокрема, у комісивних актах формула *إن شاء الله* може знижувати ступінь зобов'язання мовця, тоді як *والله* підсилює переконливість та серйозність наміру. У директивних актах релігійні вирази виконують функцію пом'якшення, сприяючи реалізації непрямих комунікативних стратегій. В експресивних актах вони слугують засобом вираження емоцій та оцінки, тоді як у репрезентативах підвищують достовірність повідомлення. Окрему увагу приділено ролі соціальних, культурних і гендерних чинників у виборі мовленнєвих стратегій. Показано, що інтерпретація релігійно маркованих висловлювань залежить від контексту, соціального статусу співрозмовників і ступеня їхньої взаємної близькості. Зроблено висновок, що релігійні формули є важливим інструментом регулювання міжособистісної взаємодії та підтримання соціальної гармонії в арабській комунікативній традиції. Результати дослідження мають значення для розвитку прагматичних студій, сприяють кращому розумінню особливостей міжкультурної комунікації та можуть бути використані у подальших лінгвістичних дослідженнях.*

Ключові слова: арабська мова, мовленнєві акти, прагматика, релігійні формули, комунікативна поведінка, міжкультурна комунікація.

Постановка проблеми. Комунікативна поведінка мовної спільноти формується під впливом культурних, соціальних та релігійних чинників. В арабській лінгвокультурі мовлення виконує не лише інформаційну функцію, але й виступає важливим інструментом регулювання міжособистісних відносин, демонстрації поваги та підтримання соціальної гармонії. У цьому контексті особливого значення набувають прагматичні аспекти мовлення, зокрема функціонування мовленнєвих актів.

Однією з характерних рис арабської комунікативної традиції є активне використання релігійно маркованих формул у повсякденному мовленні.

Такі вирази, як *إن شاء الله, الحمد لله, ما شاء الله, والله*, виходять за межі суто релігійного дискурсу та набувають широкого прагматичного значення. Проблема полягає в тому, що ці формули не завжди інтерпретуються буквально, а їхня функція змінюється залежно від контексту, типу мовленнєвого акту та комунікативної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика мовленнєвих актів розроблялася в межах прагматичної теорії, відповідно до якої висловлювання розглядається як дія, що має локутивний, ілокутивний і перлокутивний аспекти [6]. Особливу увагу в дослідженнях приділяється

комісивам, зокрема обіцянкам, які передбачають зобов'язання мовця виконати певну дію в майбутньому [1; 4].

Сучасні дослідження арабської комунікативної поведінки підкреслюють важливу роль культурного контексту у формуванні значення висловлювань. Зокрема, відзначається, що релігійні формули широко використовуються як засоби підсилення, пом'якшення або модифікації мовленнєвих актів. Дослідники також звертають увагу на поширеність непрямих комунікативних стратегій, удаваних мовленнєвих актів та культурно зумовлених моделей ввічливості [2; 3].

Разом із тим питання системного аналізу прагматичних функцій релігійних формул у різних типах мовленнєвих актів залишається недостатньо висвітленим, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження прагматичних функцій релігійно маркованих формул у різних типах мовленнєвих актів арабської мови. Для досягнення поставленої мети необхідно визначити роль релігійних формул у структурі арабської комунікативної поведінки, проаналізувати їх функціонування у різних типах мовленнєвих актів, з'ясувати їх вплив на ілокутивну силу висловлювання, окреслити культурні та соціальні чинники, що визначають їх використання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до теорії мовленнєвих актів, будь-яке висловлювання має кілька рівнів: локутивний, ілокутивний та перлокутивний. В арабській комунікативній традиції ці рівні нерідко розходяться, що зумовлює необхідність інтерпретації висловлювань з урахуванням контексту.

Особливістю арабського мовлення є тісний зв'язок між мовою та соціальними нормами. Значення висловлювання формується не лише його семантичним змістом, а й соціальними параметрами комунікації – статусом співрозмовників, рівнем їхньої близькості та культурними очікуваннями.

Однією з характерних рис арабського мовлення є широке використання формул, що мають релігійне походження. Вислови, пов'язані з ім'ям Бога, пророків або священних місць, часто використовуються у повсякденному спілкуванні для підтвердження правдивості висловлювання, підсилення емоційної експресії або демонстрації щирості намірів. Наприклад, у багатьох арабських діалектах поширеним є використання виразів, які буквально означають *للا* «клянусь Богом» або *بعبكلا برو* «клянусь Каабою». Такі формули можуть виконувати різні прагматичні функції –

від підсилення обіцянки до переконання співрозмовника у правдивості сказаного.

Мовленнєвий акт обіцянки є одним із ключових об'єктів дослідження прагматики, оскільки він безпосередньо пов'язаний із вираженням зобов'язань, регуляцією міжособистісних відносин та реалізацією комунікативних намірів мовця. У контексті арабської лінгвокультури обіцянка набуває особливої складності, оскільки функціонує не лише як мовленнєвий акт, а й як соціально та культурно зумовлений феномен [4].

Згідно з теорією мовленнєвих актів, обіцянка належить до класу комісивів і передбачає зобов'язання мовця виконати певну дію в майбутньому [6, с. 86]. Проте результати сучасних досліджень арабського мовлення свідчать про те, що в реальній комунікації обіцянки не завжди мають однакову ілокутивну силу. Часто вони виконують функції підтримання соціальної гармонії, ввічливості або демонстрації доброзичливості, а не фактичного зобов'язання [3].

Аналіз емпіричних даних показує, що арабські мовці використовують низку стратегій для реалізації мовленнєвого акту обіцянки. Серед них виокремлюються: самоповтор, умовні обіцянки, запевнення, клятви, самопрезентація мовця та використання суміжних реплік. Зокрема, самоповтори та клятви виконують функцію підсилення наміру та переконання адресата, наприклад: *صافي صافي غادي نسلفك لكتاب* «Добре, добре, я позичу тобі книгу» [4, с. 55] або *والله حتى غادي نسلفك لكتاب* «Клянусь Богом, я таки позичу тобі книгу» [1, с. 225]. Тоді як умовні обіцянки дозволяють зменшити ступінь відповідальності мовця, наприклад: *إلا نجحتي، نشري لك سيارة* «Якщо ти складеши іспит, я куплю тобі машину» або *عاوني نعاونك* «Допоможи мені — і я допоможу тобі» [4, с. 56].

Особливе місце займають так звані релігійно марковані конструкції, зокрема використання формул *للا* «якщо буде воля Бога». Наприклад: *للا* «Завтра я зайду до тебе, якщо буде воля Бога» або *سولفل كي دل دجون غ للا* «Якщо буде воля Бога, я знайду для тебе гроші». З одного боку, вони відображають релігійні уявлення про залежність людських дій від божественної волі, а з іншого – можуть слугувати прагматичним засобом пом'якшення або навіть уникнення зобов'язання. Таким чином, подібні висловлювання часто інтерпретуються як умовні або навіть «несправжні» обіцянки [4, с. 51].

Дослідження також виявляють гендерні відмінності у використанні стратегій обіцянки.

Зокрема, жінки частіше вдаються до ввічливих форм, пом'якшень, інтенсифікаторів та емоційно забарвленої лексики, тоді як чоловіки демонструють більш прямий і асертивний стиль комунікації. Це свідчить про вплив соціальних норм і ролей на мовленнєву поведінку [4, с. 59].

Отже, мовленнєвий акт обіцянки в арабській комунікативній традиції характеризується високим рівнем прагматичної варіативності та культурної зумовленості. Його інтерпретація потребує врахування не лише мовних засобів, а й соціального контексту, культурних норм та комунікативних намірів мовця. Це має важливе значення для міжкультурної комунікації, оскільки нерозуміння цих особливостей може призводити до комунікативних непорозумінь.

Мовленнєвий акт вибачення також посідає особливе місце в системі прагматики, оскільки він виступає головним інструментом ремедіації – відновлення соціальної рівноваги після порушення комунікативних або етичних норм. В арабській лінгвокультурі вибачення розглядається як акт, спрямований на збереження доброзичливих стосунків та нівелювання негативних наслідків конфлікту [2, с. 38].

Згідно з теоретичними засадами, вибачення належить до класу експресивів, де мовець висловлює свій психологічний стан щодо події, яка вже відбулася. Проте результати досліджень саудівського мовлення вказують на те, що ілокутивна сила цього акту часто залежить від контексту та соціальної дистанції, а саме вибачення рідко обмежується однією фразою [2, с. 38].

Також в арабському мовленні цей акт тісно переплетений із релігійною свідомістю, де визнання провини перед людиною корелює з концептом смиренності перед Богом.

Стратегія використання ілокутивних маркерів є домінуючою і часто реалізується через релігійно марковані формули прохання про прощення. Такі вислови, як *أستغفر الله* «*прошу прощення у Бога*», функціонують як прагматичні засоби мінімізації конфлікту, апелюючи до вищого морального авторитету.

Важливою рисою арабської комунікації є інтенсифікація вибачення. Мовці часто вдаються до лексичних повторів, наприклад, *أسف* «*вибач*» або використання підсилювальних прислівників, таких як *جدا* «*дуже*» та *مرة* «*справді*», щоб продемонструвати щирість каяття.

Важливо зауважити, що в емпіричних даних зафіксовано повну відсутність стратегії звинувачення адресата. Це безпосередньо корелює з релі-

гійною етикою смиренності, яка вимагає від того, хто завинив, прийняття повної відповідальності, що суттєво відрізняє арабську комунікативну модель від західних, де можливе часткове перекладання провини на обставини або іншу сторону [2, с. 42].

Таким чином, мовленнєвий акт вибачення в арабській традиції — це не просто етикетна форма, а прагматична реалізація релігійних цінностей. Його успішність залежить від готовності мовця використовувати інтенсифіковані формули та розлогі пояснення, що демонструють щирість та повагу до старших або постраждалої сторони. Для міжкультурної комунікації це означає, що відсутність очікуваної «глибини» вибачення або релігійного контексту може сприйматися арабським адресатом як ознака неповаги чи формалізму.

В інших експресивних мовленнєвих актах такі формули, як *الحمد لله* «*Слава Богу*» або *ما شاء الله* «*Так побажав Бог*», виконують функцію вираження емоцій та оцінки, сприяючи підтриманню соціальної гармонії та позитивної взаємодії.

У системі директивних мовленнєвих актів арабської мови релігійні формули виконують роль прагматичних пом'якшувачів. Наприклад, вживання конструкції *بارك الله فيك* «*Хай благословить тебе Бог*» при формулюванні прохання дозволяє нівелювати імперативність висловлювання, переміщуючи його з площини субординації у площину релігійно зумовленої взаємодопомоги.

У репрезентативних мовленнєвих актах релігійні формули, зокрема *الله أعلم* «*Аллагу відомо краще*», дозволяють мовцеві уникнути категоричності, позначаючи межі людського пізнання та апелюючи до божественної істини, що має важливе значення для збереження комунікативного «обличчя» в арабській лінгвокультурі.

Таким чином, релігійні формули виступають важливим інструментом регулювання ілокутивної сили мовленнєвих актів, забезпечуючи гнучкість і адаптивність комунікації.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що релігійно марковані формули є невід'ємним елементом арабської комунікативної поведінки та виконують функцію універсальних прагматичних маркерів. Вони здатні модифікувати ілокутивну силу мовленнєвих актів, виступаючи засобами як підсилення, так і пом'якшення висловлювання.

Особливу роль ці формули відіграють у реалізації комісивних мовленнєвих актів, зокрема обіцянок, де вони впливають на ступінь зобов'язання мовця. Водночас їх використання в інших типах мовленнєвих актів свідчить про їхню універсальність як інструментів прагматичної регуляції.

Арабська комунікативна традиція характеризується високим рівнем контекстуальності та культурної зумовленості, що вимагає врахування не лише мовних, але й соціальних і культурних

чинників при інтерпретації висловлювань. Це має важливе значення для міжкультурної комунікації, оскільки нерозуміння прагматичних особливостей може призводити до комунікативних невдач.

Список літератури:

1. Almutlaq H. A Sociolinguistic Study of Terms of Oaths in Jordanian Arabic. *International Journal of Humanities and Social Science*. Vol. 3, No. 21, Special Issue – December 2013. P. 225-228.
2. Altayari D. R. A Sociolinguistic Study of the Speech Act of Apology by Saudi Speakers. *Humanity & Social Sciences Journal*. 2017. Vol. 12, No. 2. P. 37–44. doi: 10.5829/idosi.hssj.2017.37.44
3. Al-Zubeiry H. Y. A., Alzahrani M. A. Ostensible Commissive Speech Acts In Saudi Spoken Arabic: Socio-Pragmatic Functions. *Journal of Intercultural Communication*. 2025. P. 74–87. URL: <https://doi.org/10.36923/jicc.v25i2.1074>
4. Malki I. Gender Differences in the Usage of Speech Act of Promise among Moroccan Female and Male High School Students. *International Journal of Social Science Studies*. 2022. Vol. 10, no. 2. P. 50-64. URL: <https://doi.org/10.11114/ijsss.v10i2.5472>
5. Видрін А. А., Сівков І. В. Мовленнєвий акт обіцянки в арабській комунікативній традиції. Філологія ХХІ століття: нові дослідження і перспективи : тези Х Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених. Київ : Навчально-науковий інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2026. С. 58.
6. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

Vydrin A. A. PRAGMATIC FUNCTIONS OF RELIGIOUS EXPRESSIONS IN ARABIC SPEECH ACTS

*The article studies the pragmatic functions of religiously marked formulas in speech acts of the Arabic language. The relevance of the study is due to the significant role of the religious factor in the Arabic linguistic culture, where speech performs not only an informational but also a socio-regulatory function. Particular attention is paid to the analysis of such formulas as *الحمد لله*, *إن شاء الله*, *بما شاء الله*, *والله*, which are widely used in everyday communication and acquire various pragmatic meanings depending on the communicative context. The paper examines the functioning of religious formulas in different types of speech acts, in particular, commissives, directives, expressives and representatives. It is established that these formulas act as universal pragmatic markers that are able to modify the illocutionary force of the utterance. In particular, in commissive acts, the formula *إن شاء الله* can reduce the degree of the speaker's obligation, while *والله* enhances the persuasiveness and seriousness of the intention. In directive acts, religious expressions perform a softening function, contributing to the implementation of indirect communicative strategies. In expressive acts, they serve as a means of expressing emotions and evaluation, while in representative acts they increase the credibility of the message. Special attention is paid to the role of social, cultural and gender factors in the choice of speech strategies. It is shown that the interpretation of religiously marked statements depends on the context, social status of the interlocutors and the degree of their mutual proximity. It is concluded that religious formulas are an important tool for regulating interpersonal interaction and maintaining social harmony in the Arab communicative tradition. The results of the study are significant for the development of pragmatic studies, contribute to a better understanding of the features of intercultural communication, and may be used in further linguistic research.*

Keywords: Arabic language, speech acts, pragmatics, religious expressions, communicative behavior, intercultural communication.

Дата першого надходження статті до видання: 27.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 09.10.2026